

Олександр Свінцов, кандидат педагогічних наук, доцент

проректор управління соціально-економічного розвитку

Дрогобицького державного педагогічного університету

ім. І. Я. Франка

ОСВІТА В УМОВАХ ПЕРЕХІДНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті досліджується рушійна сила ідеально-інформаційного мислення, котра забезпечує ефективність цілеспрямованої творчості. І на основі цього основним виробником інформації виступає наука.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, коли основною споживною цінністю суспільств розвинених країн Заходу виступає інноваційно-інтелектуальний продукт дослідження впливу освіти на економічний розвиток, особливо для країн з перехідною економікою, має життєвоважливе значення. Це тим більше важливо, бо на постсоціалістичних теренах відбувається становлення ринкових інституцій, котрі мають у своїй основі індивідуалістські цінності та приватні інтереси. Здобута в результаті навчання фаховість, стає ключовим фактором адаптації людини в соціумі, допомагає не лише пристосовуватись та виживати, а й включає “зелену вулицю” для повноцінної самореалізації своїх особистісних якостей та індивідуального творчого потенціалу, тобто тією чи іншою мірою є передумовою людського щастя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічні наслідки ефекту відтворення освітніх послуг у системах праці у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі представлені доволі широким спектром фахівців. Один із визнаних авторитетів Східної Європи – Роман Патора [4] розглядає роль і значення ринку освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни. Український учений академік Олексій Скаленко [5] опрацював системно-інформаційну методологію побудови сучасного економічного процесу та концепцію глобальної інформаційної основи постіндустріального розвитку. Теорія інституційних змін у функціонуванні економіки Дагласа Норта [3] особливо актуальна в умовах трансформації економічної системи України. На прикладі теорії асиметричності [1; 2] можна висвітлити ідею причетності та, значною мірою, пріоритетності освітніх послуг у реалізації взаємовигідних угод у ринкових умовах.

Мета статті. Ми ставимо перед собою мету – довести ключову роль інформаційних знань як основного рушія утвердження індивіда, його

конкурентних переваг у сфері виробничих відносин в умовах функціонування ринкових економічних систем.

Виклад основного матеріалу. Прописною істиною соціально-економічних процесів виступає повна відповідність суб’єктивних потреб і об’єктивних можливостей у людській діяльності. Чинником, що функціонально забезпечує вихід людини у сферу можливостей творчого вибору напрямів своєї діяльності, виступають інформаційні знання. Тобто людство здобуває інформаційні знання про закони природно-об’єктивних процесів і в межах цих законів здійснює випереджувально-творчий вибір шляхів та інтенсивності життєво необхідних процесів за допомогою прогресивних виробничих технологій. Феномен інформації, за визначенням О. Скаленка, – це фактично ідеально-абстрактний знімок тієї чи іншої об’єктивної форми у предметному світі природи [5, 173], а інтелект функціонально, як рушійна сила ідеально-інформаційного мислення, забезпечує ефективність цілеспрямованої творчості [5, 185]. Але свою соціальну функцію інформаційний ресурс виконує лише за умови переходу знань в економічний простір, де вони стають виробничою силою. Основним виробником інформаційного ресурсу виступає сфера науки, а поширювачем – сфера освіти, тобто, перефразовуючи ідею відомого англіканського священика XIX ст., наука множить знання в арифметичній прогресії, а освіта – в геометричній. О. Скаленко виділяє два механізми виробництва та відтворення інформаційного ресурсу суспільства: вертикальний і горизонтальний [5, 187]. Вертикальний шлях – це саморозвиток науки та зміцнення існуючої інформаційно-цільової основи, спрямованої на соціально-економічний прогрес. Горизонтальний шлях – це динамічна рециркуляція інформаційних знань або так звана феноменологія інформації сучасних трудових системах. Саме горизонтальний шлях феноменологізації інформації забезпечується

системою освіти, або освітнім комплексом суспільства. У політекономічному контексті освіти можна трактувати як сукупність соціально-економічних відносин між індивідами і установами в усіх сферах суспільного відтворення, які виникають з приводу навчання, виховання, підготовки робочої сили відповідних кваліфікаційних рівнів для різних галузей, що здійснюється спеціальними організаціями, закладами та установами державної, колективної та приватної форм власності. Освітній комплекс – це сукупність інституцій та механізмів виробництва, обміну, розподілу, привласнення та відтворення інформаційно-інтелектуального продукту – освітньої послуги. Кінцева соціальна функція освітньої послуги полягає у забезпеченні індивідуальної адаптації у суспільному середовищі через відтворення попередньо спожитих у процесі навчання інформаційних знань у системах праці з метою привласнення частки доходу, еквівалентного трудовим зусиллям.

Інституційна структура освітнього комплексу визначається: 1) соціально-економічною основою власності на виробничу інфраструктуру закладу; 2) освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями регенерації освітніх послуг. Згідно зі ст. 18.2 Закону України “Про освіту”, статус державного закладу освіти мають заклади освіти, що засновані на загальнодержавній або комунальній власності. Стаття 30 цього ж Закону виділяє такі освітні рівні: початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта, професійно-технічна освіта, базова освіта, повна вища освіта і, відповідно, такі ж освітньо-кваліфікаційні рівні – кваліфікований робітник, молодий спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр. Той чи інший рівень характеризується інформаційною інтенсивністю речовинно-енергетичного потоку знань у процесі виробництва-привласнення освітньої послуги у відповідному закладі освіти. Рециркуляція освітніх послуг відбувається на таких інституційних рівнях: загальноосвітня підготовка, професійна підготовка, вузівська підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації, післявузівське навчання. Загальноосвітня підготовка включає у себе: початкову загальну, базову загальну середню та повну загальну середню освіту. Професійна підготовка, у свою чергу, містить робітничу кваліфікацію. Вузівська складається із: початкової, базової та вищої підготовки. Перепідготовка класифікується на другу професію та другу спеціальність. Підвищення кваліфікації відбувається за: напрямом діяльності, суміжними напрямками діяльності та за перспективними напрямками

діяльності. Вища професійна кваліфікація та наукова кваліфікація зумовлюють собою післявузівське навчання.

Інституції являють собою суть суспільної форми політекономічної інтерпретації поняття освітнього комплексу. Суспільна форма освіти – це соціально-економічні відносини між людьми з приводу навчання, виховання та підготовки робочої сили відповідних кваліфікаційних рівнів для різних галузей у всіх сферах суспільного відтворення. У сфері виробництва – це тривалість навчального процесу, умови праці, тривалість робочого дня; у сфері обміну – плата за отримання освітніх послуг, заробітна плата вчителів, стипендії; у сфері розподілу – відносини власності між державою та освітніми закладами з приводу отримання бюджетних коштів, кредитів, розподілу фінансових ресурсів для забезпечення функціонування освіти; у сфері споживання – використання набутих знань у процесі виробництва. Освітній комплекс виступає структурним компонентом економічної системи суспільства, що охоплює та пронизує усі підсистеми та функціональні складові виробничу, ринкову, цінову, грошову, фінансову, фіскальну, регулятивну, розподілу та споживання тощо. Освіта виступає окремим фактором виробництва, що взаємодіє з іншими чинниками і бере участь у збільшенні як індивідуальної, так і суспільної продуктивності праці, яка спричинена надбанням умінь та навичок, і накопичених знань. Сукупні освітніх послуг, причому в прямій залежності від освітньо-кваліфікаційного рівня, на ринку ресурсів (ринку праці) є ціною пропозиції робочої сили, а в сучасних умовах, тобто в умовах функціонування постіндустріально-ноосферних економічних систем – ціною людського (інтелектуального) капіталу, що майже ототожнюється із робочою силою загалом. Якщо сутністю техногенезу є прискорення фізичного формотворення споживних вартостей, то освітня послуга забезпечує відповідність людського та речового капіталу в системах праці в умовах НТП. Ця властивість освітньої послуги виступає умовою економічного зростання постіндустріальних економічних систем. Стосовно попиту на робочу силу, то роботодавець керується принципом потенційної продуктивності антропоресурсу, тобто звертає увагу на рівень кваліфікації, фаховості, а також особисті вольові якості (наприклад, уміння діяти в нестандартних ситуаціях, наявність професійної етики, рівень індивідуальної адаптивності в умовах інноваційних чи інституційних змін тощо). Коли існує загалом повна відповідність (економічна комплементарність) між очікуваними якостями робочої сили та

прогностичними запитами роботодавця, тоді відбувається акт реалізації угоди щодо купівлі-продажу антропоресурсу, споживною вартістю (ринковою ціною) якого виступають інформаційні знання про новітні закони фізичного формотворення у сучасних системах праці. Однак у процесі реалізації угоди обміну залишається певна частка невизначеності, пов'язана із: по-перше, інформаційною асиметрією; по-друге, відсутністю чіткої структуризації варіантів вибору. З цією метою існують інституції, які окреслюють перелік обмежень для координації та спрямованості людської взаємодії, зокрема у сфері обміну. Структура обміну інституціоналізована таким чином, щоб мінімізувати невизначеність. Невизначеності виникають з неповноти інформації про поведінку інших індивідів у процесі людської взаємодії. Обчислювальні можливості індивіда визначаються здатністю його розуму опрацювати, організувати і використовувати інформацію. Від цієї здатності, взятої разом із невизначеністю розшифрування середовища, розвиваються правила і процедури, що спрощують процес. Інституційна основа, структуризуючи людську взаємодію, обмежує варіанти вибору для учасників. Правила беруть свій початок у приватних інтересах, економічні правила визначають структуру прав власності, тобто сукупність прав на використання власності та прибуток від неї, і спроможність відчувати активи або ресурси. Панівна структура прав визначає існуючі можливості гравців максимізувати своє багатство. Даглас Норт [3] до моделі Вальраса, що охоплює максимізацію багатства індивідів, прибуток від спеціалізації і поділ праці як причину обміну додає інформаційні витрати, які складаються із витрат на вимірювання цінних атрибутів товарів, послуг та мінливих показників діяльності виконавців [3, 44]. У процесі укладення та реалізації угод обміну одна сторона не лише знає більше про цінні атрибути об'єкта за іншу, але може шукати вигоду шляхом приховування інформації або свідомої дезінформації протилежної сторони. Так виникає явище асиметричності у розподілі інформації, коли частина учасників ринку володіють інформацією, якою не володіють інші зацікавлені особи. Асиметричність є серйозною причиною невизначеності ефективного використання засобів і ресурсів. Асиметричність призводить до зловживань своїм становищем, спричинює порушення трудової та підприємницької етики у процесі укладення угод, до шахрайства і злочинів, посилюючи дію механізму зворотної селекції – аж до зникнення ринку.

У 2001 році Нобелівською премією було

нагороджено трьох американських економістів – Дж. Ейкерлофа, М. Спенса та Дж. Стігліца за аналіз ринків з асиметричною інформацією. Один із них, М. Спенс – автор монографії “Сигнали ринку праці”, розробляє модельну ситуацію продуктивності праці на ринку праці. До моменту укладення угоди про найм, роботодавець перебуває в ролі непоінформованої сторони про продуктивність праці запропонованої йому пропозиції робочої сили, керуючись лише суб'єктивним критерієм трудової етики робітників. Через це роботодавець змушений виплачувати однакову заробітну плату робітникам, які створюють різну кількість граничного продукту. Зрозуміло, що такий стан справ не влаштовує висококваліфікованого робітника, який, щоб вигідно виділитися, “сигналізує” про свою потенційно високу продуктивність праці. Таким “сигналом” виступає диплом, сертифікат чи свідоцтво про кваліфікацію. Даний документ, насправді, теж виступає “сигналом” про необхідну кількість фахово-інформаційних знань, придатних для відтворення і застосування у процесі праці, умовою чого, у свою чергу, є високий рівень корисності освітніх послуг, спожитих майбутнім робітником у процесі навчання в освітніх установах. Таким чином, “сигнал”-диплом нівелює асиметричність інформаційних потоків між агентами ринку праці, знижує трансакційні витрати, та, у кінцевому підсумку, зменшує дію ентропії (спадної граничної продуктивності) у виробничих економічних системах суспільства. Однак погляди прихильників теорії асиметричної інформації були піддані критиці деякими економістами, зокрема, С. Фішером, Р. Дорнбушем, Р. Шалензі та ін. Критики заперечують ідею “сигналів” М. Спенса. Вони наголошують, що освіта, яка дає диплом-“сигнал”, може бути раціональною для окремого індивіда, а для суспільства освіта має сенс тільки тоді, коли дійсно підвищує продуктивність праці, адже відомо, що чимало людей можуть формально закінчити коледж, не одержавши знання, а лише дипломи. Однак саме диплом є “сигналом” про кваліфікацію, тобто асиметрія не зникає, а лише мінімізується. Диплом про освіту виступає символом, що сигналізує про наявність носія прав власності та його готовність на використання інформаційних знань про закони речовинно-енергетичного формотворення у тій чи іншій галузі економіки, адекватних сучасному рівню техногенезу (причому в галузях новітніх технологій), та згоду відчувувати попередньо набуті знання через виробництво додаткової вартості з метою максимізації доходу. О. Скаленко наголошує, що приватною власністю людини в

ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ІГНОРУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ

абсолютному розумінні можуть бути тільки результати творчої інтелектуалізованої праці, які принципово не можуть бути відчужені від особистостей авторів за своєю генетичною сутністю [5, 169]. Феноменологія знання саме і полягає в тому, що у процесі свого відтворення та використання і навіть відчуження через затрати інтелектуальних психо-енергетичних зусиль у готову, речовинну форму продукту, котрий при реалізації на ринку забезпечує частку доходу всім власникам ресурсів (а загалом – не лише їм), у тому числі і тим, що не беруть безпосередню участь у створенні вартості, наприклад: акціонери, землевласники, банкіри, держава тощо, інформація не стає жертвою ентропії, не зникає під впливом корозії чи гниття (як речовинний капітал), а тим більше – під впливом споживання, навпаки – самозростає і кристалізується через систематичну повторюваність в актах трудового цілепокладання, відшліфовуючись через фаховість і досвід.

Висновки. Наділена знаннями людина – одухотворена частка продуктивних сил та активний агент виробничих відносин є найвища соціальна значущість, ресурс досконалої цінності, альфа та омега всіх економічних процесів.

1. Довбенко М. Нобелівська нагорода за розробку теорії асиметричної інформації // *Економіка України*. – 2003. – № 6. – С. 86 – 90.

2. Довбенко М. Стігліц Джозеф Юджин (США) // *Економіка України*. 2003. – № 5. – С. 82 – 85.

3. Норт, Датлас. Інституції, інституційна зміна і функціонування економіки. – К.: *Основи*, 2000. – 198 с.

4. Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни. – Львів: Вид-во НУ “Львівська політехніка”, 2002. – 338 с.

5. Скаленко О. Глобальні резерви поступу. – К.: *Основи*, 2000. – 394 с.

Володимир Терес, кандидат педагогічних наук, помічник ректора
*Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. І. Я. Франка*

Наталія Гридасова, аспірантка
*кафедри теорії та історії педагогіки
Національного педагогічного університету
ім. М. П. Драгоманова
м. Київ*

ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ІГНОРУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ

У роботі висвітлюються актуальні питання економічної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл, розкривається як вчитель-предметник, вихователь повинні оволодівати такими якостями і уміннями, які теоретично та практично готували б школярів до економічної освіти і виховання.

Постановка проблеми. Перехід до ринку означає корінні зміни соціального замовлення системи освіти. Виховання у душі нової економічної культури необхідно підпорядковувати концепції “економічної людини”, яка отримала свій розвиток у працях класиків поліекономії, починаючи з А. Сміта. В її основі лежить: визначальна роль інтересу особистості як мотиву економічної діяльності, компетентність, раціоналізм, ощадливість, підприємливість,

організованість, готовність йти на ризик та нести персональну відповідальність за свої дії. Іншими словами, ринковій економіці потрібні нові працівники, що мають базову економічну освіту, і маркетингологи, менеджери, дилери, брокери, маклери, які отримали професійну економічну підготовку.

Фундамент економічної підготовки (як процесу і результату) складає економічна освіта та виховання, які повинні в нових умовах зазнати